

ШЫН

1965 Ч.
НОВАБРЬ

14

ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 269 (6286).

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди

Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртөө 2 көп.

СЭТА-нын
дынады

„Венера-2“ ужуудушкунда

Босмос делгеми болгаш Хүн системаларының планеталарын шийитилээриниң программасында дүштүр планеталар аразының 963 килограмм деңизилг автоматтыг станциялык космос ракетаның Венераның талазынча салып үндүрерин 1965 чылдың ноябрь 12-де Совет Эвилелинге боттанзырган.

Ракетаның сөөлү чадазын баштай Черин чылымал спутнигиң аралал орбита-

зынча, а оон соонда ол орбитадан салып үнгөн.

„Венера-2“ дээр автоматтыг станциялык Венера планетага чедир ужуудушкуну үш чартык ай хире үргүлчүлөр.

Станцияның борт аппаратуразын күш кириеринге химиянын болгаш хуунун энергиязын ажыглаар.

(СЭТА).

БӨГҮНГҮ НОМЕРДЕ:

1-чи арым * СЭКП-ниң XXIII съездинге уткуштур.

2-чи арым * Ажыл-ишчи чалыы назын. * Малиннарга булун. 3-кү арым * Башкылар-ның дүржүлганындан, школалар амыдыралындан чагаалар. 4-кү арым * „ХООРАЙ“

УДААН — АЖЫЛ ХАЙЫНМЫ-ШААН

(Кыска репортаж, чурумал, корреспонденциялар, информациялар).

ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИНИНГ ДООЗАР

Чеди чыл планының эң сөөлү чылынын ам бүдүн чартык айы арткан. Ажыл-агый чылынын түннелерин үндүрери, чаа чылда сорулгаларын тодаралары мырынай чокчулап келгени ол. Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында бо чылын мал ажылынын продуктуларын бүдүрери эркен чылын деңгелинден алаан бе-дөөн. Күрүнөгө сүт, дүк садарынын чыл планын республика эрте күөсеткен. Оон иштинде «Сут-Хал», «Тинделге», «Тал» совхозтар, дүржүлдүг станциязы, Барыны-Хемчикте «Большевик», «Улут-Хемде» «Х Улут хурал» колхозтар мал ажылынын продуктуларын күрүнөгө садарынын чыл планынын бүдүн күөседип алганнар.

Малдын баш саны эркен чылдагындан алаан өскөн болгаш мал ажылынын мурунчаларынын саны көвүдөөн, оларын көргүзүлгери бе-дөөн. Агаар-бойдустун таарымчалыг өскө байдалы турзажок, суггарылганы ажылаанынын ачы-чы-биле барын талазы районнарда көдө ажыл-агый культуларынын дүжүдү багыт өскө бол-ган. Келир чылдын тарылгазын хергелээр тараа культуларынын болгаш картофельдин үрөш-терини ажыл-агыйларга урунган.

Иңчээлээ-даа бо байдалдар-биле ажыл-агый чылын чедишкенин доозуп тур бис деп чүгээ-лап болбас. Бисте күөсетиниң турар ажыл-дар алаан өскө. Эрт бүдүрери эркен чылдын деңгелинде чеппейн турар болгаш күрүнөгө эрт садарынын чыл планы ноябрь 10-га чедир 80,6 хуу күөсетинген. Малдан чаш төл алынынын планы ыракта чедир күөсетинген болгаш мал-дын хорамчалы ам-даа улуг болуп арттышкан. Оон уламандан малдын баш санын өстүрериниң планы чедир күөсетиниң турар.

1965 чылдын тос айларынын дүржүзүндө мал ажылынын продуктуларын бүдүрерин болгаш бе-леткээрин көвүдөп база малдын, күштүң про-дуктулуун бе-дөөн дээр автономнуг республика-ларын, крайларын, областтарын болгаш авто-номнуг областтарын социалисттик чарыктын түннелерин чүгээлэп көргөш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тин үндүргөн доктаалында бисте республиканы де-мөгөлейин барганын социалисттик чарыктын не-гелдерин чедир харылап шыдааныныс ол деп биле чогуур. Дөрткү кварталдын түннелинде мурунчаларынын санына кирер дээр де-мөс-сөжир ужурауу бис.

Республиканың партия, совет болгаш көдөз ажыл-агый органынын сорулгалы чүд биле, ажыл-агый чылын чедишкенин доозуп, партия-нын XXIII съездининг төлөпиг ужурадыр дээр, съезд мурунчук социалисттик чарыктын көдөзүн ажыл-ишчилериниң ортузунга калбаргыры, чоңу-нун политиктиг болгаш күш-ажылчы илгекпейн улам көдүрери болгаш.

Мал ажылынын продуктуларын бүдүрерин кө-вүдөдери, малдын баш санын камгалап, харын немей өстүрери республиканын көдөз ажыл-агыйында эң чүгээлэп. Кышкы үеде сүт саалдазын куудалтпас дээр ферма бүрүзүгө сар инектерин эки ажаалда, чөмгөрилге-биле ханды-рар херек. Сүт саар планын күөсеткен черлер чыл төнчүзүгө чедир күрүнөгө пландан ажыр сүтү саары дээр, а хожудар туралар, ылаң-ды Эрзин, Тес-Хем райондарын ажыл-агыйлары сүт саар планын күөсөдир, дээр демөсөжир ужурауу. Күрүнөгө эрт садарынын чыл планын

күөсөдери-биле чөргөштер, келир чылдын бир-ги кварталында белеткелди амдыгааштан кызыр ужурауу. Шаа мындыг санаашкын-биле колхоз, совхоз бүрүзүгө тускай узуу алган, семиртир азыраан малдыг турары чүгээлэп.

Республиканын көдөз ажыл-агыйында бо үеде эң чүгээлэп амыдыралчы айтырыг мал кыштаг-лашыккын болуп, Кыштаглаашкынын канчаар организастан чорутканындан малдын баш саны-нын өсүлгөз, оон продуктузу, ажыл-агыйлар-нын экономиказын быжыг, орулгалыг болуру дыка хамааржыр. Иңчангаш кыштаглаашкын — эң харыскалгалыг, эң дайынчы сорулга.

Амгы үеде байдалы ап көргө, республикада хей-хей ажыл-агыйларда кыштаглаашкын тала-зы-биле чедир кылдырмаан чүтүлөр хей. Кайы-даа районда мал кажалалар ам-даа четке белет-кеттимиз, республикада кам муң баш малды кыштадыр кажал-хораның орун бешин чок. Сут-бараан фермаларында кышка белеткелдери доозулбаан. Малчынарнын чурттап бажынары-нын, аягынын чамызы чыгылаатканын, кызыл булуннар, чунар бажынар беле өскө.

Колхозтарын, совхозтарын, райондарын көдөз ажыл-агый бүдүрүлгө эргелдеринин үдүр-түчүлөрү, мал ажылынын тускай оргенинтери, партия, совет болгаш профсоюз оргенинтери-лар мал кыштаглаашкынын айтырында тургустунган улуг чөптөстери чайлазыр дээр шийитилгил хемчеглери ап, бүгү хей-ниги-нин күжүн өткө мобилизаастар херек. Айтырыг болза ам ниги чүгээлэп амыдыралчы өскө, хамык ужур чедир кылдырмаан чүдүлери ноябрьда бу-рун дооскаш, кыштаглаашкынын оон ынай ор-ганизастан чорударын хандылары-биле хуң бүрү-нүн боттук, түннелдег ажылында болуп. Бо чы-лын республикага мал чөмөри белеткээриниң планы чедир күөсетинген. Ол хиреде чамдык шөлдерде саванынын ам-даа бөдүлмөй чы-дары бистин амгы байдалыныска дүжүр бе ың-чаш. Бүгү саванын бөдүр ажыглаар херек.

Көдөз ажыл-агый чылынын оон ынай чүгээ-лап сорулгалы болза келир чылдын тарылгазын бе-леткел болуп. Бо талазы-биле «Сельхозтехника-нын» Чадаана каттыжыкшынын коллектив-ниниң съезд мурунчук социалисттик чарыктын калбаргырыч республиканын көдөз ажыл-агый-нын ажыл-ишчилерин социалисттик чарыкка кыйгырган эгелешкенин чер болганга таныжыр чүгээлэп, дөктөрин, ол ышкыш толугайг чү-дөөлөргө алырын организаастары партия, проф-союз, комсомол организаастарынын болгаш ажыл-агыйларын ууртукчуларынын хуулаа-ла болуп. Трактордарын болгаш өскө-дөз көдөз ажыл-агый машиналарын септеринин квартал планын ажыр күөсөдери дээр, тараа культу-ларынын үрөштеринин арылаашкынын доозуп, илгекпей шыгыжта калаалары дээр, шөлдерге чөмөшчилдигин төгөрин организаастарын дээр чарыктын калбаргыры, ажылдын чаа, дөштөйлөп аргаларын ажыглаары бо хуунерин чүгээлэп со-рулгазын.

Ажыл-агый чылын чедишкенин доозар, колхозтарын, совхозтарын бүдүрүлгө-сан-дөө планнарын күөсөдөз, орулгалыг болурун канчаар чедип алган, продукцианын бот-үне-зин кайы хире чигеткенин болгаш өскө-дөз ай-тырыгыларын көөрү алган. Иңчангаш колхоз, сов-хоз бүрүзү ажыл-агый чылыны бүгү талазы-биле чедишкенин доозар ужурауу.

болган дээрин эш Прончатов чүгээ-лаажок, хамык ужур чүдө ында өскө дээрин бир айтыкан. Кол-ла чылдаган болза хөрүнү багыт ажааганын болган. Ылангыя Сар-гал бригаданы (бригадир коммунист эш Егоров) чакып тарылганын хуу-сааны узаткан болгаш хөрүнү чымчаларын чедир кылбаан. Оон түннелде кожазында Ленин аттыг колхоз гектардан-на 13 центнер дү-жүтү ап турла, ол ажыл-агый кууу көргүзүлгү болган.

Илереттинген чөптөстери дарый чайлаткыш, ажылды кескүзү-биле өдө тургузарын партия организааста-зынын секретарындан бюро негөөн.

Ничээнгеи малчыннарже

Кыштаглаашкыга белеткел хуу-нук чүгээлэп айтырыг болуп берген. Мал кажалаларын ык септөөш, си-генни турдаларга сөөртүп чедирерин «Шектөөр» совхозтун Дон-Терезин салбырынын малчыннары чол-сорта-га кылдыр салганнар.

Салбырын бүгү малы 43 кодан-га кыштаар. Сут-бараан фермазыда мөңгөлеттинген 800 тонна сүлөс, 180

тонна сиген дээр өскө-дөз чөм аны-ла-да, улуг-даа малга четчир. 56 тонна сигени 12 кыштагда сөөртүп чедирген.

Амгы үеде кыштагларда хар өвөөш болганын малчыннар көшөйи тур-рар. Иңчээлээ-даа Тулаан-Карада хар чаапкан болгаш өткө каларчылар Аг-баан биле Бирелин өт-бүдөлери кө-же бергеннер.

Малчыннарын амырал-чурт-талгазын улам акжидеринче сал-бырын баштаар чери хуң буру са-гыш салып турар. Иңчангаш сов-хозтун дирекциязынын шийитирин багуулар 800 кг килисти саткыш, оон-биле малчыннарын 10 санын өөн чыгыткан. Мал ажылында кижилерин тускай хеп-биле хандыларын баа-ла чүгээлэп келген. Чоктаа чаа 28 фуфайканы болгаш хөвөңгү чү-вүрлери, 10 эш килис илгектери саткыш, малчын өг-бүдөлөргө үдээ. Материалдыг сөөртүлгө бөзөн тү-дүм, ажылдын түннелде акжидир дээр билдингир. Ону барымдаа-лааш, малды бажын өстүрүп, семир-ти каларган эштерге шаналды бээр-ин көргөн. Иңчангаш мурунчук хойжылардан эштер Намзайра 10, Сайын 6, Агабан 3 хураганын шаң-налга алганнар.

Семпнар

Таяды районун ажыл-агыйларында болгаш бүдүрүлгелеринде партия организаастарынын се-кретарынын ийи хонук семина-ры болуп эркен. Секретарлар ол семинарга делегей байдалынын дугайында илгектеди динил, бот-тарын ажылынын дүржүлганын солушканнар.

Партия организаастарынын болгаш бөдүлүктеринин ролун ула-гаттырар дугайында айтырыг алаа база чүгээлэпкан. Оон-биле чөргөшчир партия хуралдарын белеткээр болгаш эртерери, ха-на солуну белеткел кылыры дээр шыкш чүгээлэп айтырыгларын сайгары көргөнер. Секретарлар-дан ээзи кам киж сөс ап чүвө чүгээлэп.

БИСТИН ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

ШӨЛДЕРДЕ КУСКУ АЖЫЛДАР

Күстүң сөөлү айы, иңчээлээ-даа чурттуң дыка хой районнарында кыш келген. Сонгу талазын ховуларын хар шыккан, а муруну тала-нын тараажылар артык кууруузын, чигир сөкүлгөз, тарылал тоорукту болгаш өскө-дөз орай бажыр, культуларынын ажаал алы-шаан. Ховуларын ажыл-ишчилери келир чылдык тарылгазынга үрөштерин белеткел, кышка мал чөмөри хуулап ап турар.

Сөккө шөлдеринде ажыл барык доозулган. ССРЭ-нин Төп ста-тистика эргелелиниң медээзи-биле алырга, ноябрь онга чедир фабрика-нын чигир сөкүлгөз 689 ажыг миллион центнери ажаал алган. Ноябрьның баштайгы чартында муруну талага күскү тарылга үргүлчүлөп келген. Барык 600 муң гектары немей тараан. Ноябрь онга чедир күзү чактыр муруну культуларынын 37 миллион 610 муң гектары тараан.

1966 чылдың чактыр муруну культуларына аңгыс черлерин 110,2 миллион гектары алганнар. Ол дээрже планын 97 хууу-дур.

КАЗАХСТАННЫН ӨНҮГҮ МЕТАЛЛУРГИЯЗЫ

Ленинградский полиметалл комбинатында чаа арылгал фабрика-казы улетпүргө сайырады ажылаар баштайгы бөлүк руданы алган. Уүредилгенин күчүлүг машиналары унелиг минерал чиг-эртти үрөдөп-кирпкен. Ол бүдүрүлгенин төртүтүгени Алтай далайында Тишинский рудинин тургусканы-биле холбаалыг. Оон коллективин өңүт металл-дарын чуртта эң байлак рудаларынын бирээзин улетпүр аргазы-биле сайырады ажылаар кирпкен.

Чес магизады — Дзержинский даг-металлургия комбинаты күш кирген. Арылгалдык ийги фабриказынын алдыгы секциясы чөс концентратын берип эгелээ. Фабриканың күчүзүн шуут төлө-лөдү багуура ажылап кирпкен. Ол дээрже чурттуң өңүт металлур-гиязынга чүгээлэп салышкын-дыр.

ЧИК ӨРТЕКТИГ КАН

Челябинский область Ашинский металлургия заводунун кан эзилди-риччилери бо чылын тонна металлдык бот-үнезин алды рубль чиг-еткен. Уралдын ол хонучу бүдүрүлгенин коллективни каш-каш он муң рубль арыг орулганы алган. Ашинский металлургия марти суугуларын чаарты дээр, технологиянын сайырадыгынан, агре-гаттарын үзүктөл чок ажылаарынын хуулазын узаткан. Домна болгаш прокат бүдүрүлгенин чамдык чаа чүдөлери база боттан-зырган. Ол бүгү болза кижилерин күш-ажылын чигидир, оон бү-дүрүлгүлүн бе-дөөн арганы берген.

Ашинский металлургия СЭКП-ниң XXIII съездинге чедир пландан ажыр 800 тонна хамык болгаш 270 тонна кан чүгө демирлерин Төрөөн чуртка бээрин шийитилгелээ.

ЭКИ ДУЗАЛАКЧЫ

Риганын көдөз ажыл-агый машиналарын завод «РУМ-3» дээр чаа агрегатты бүдүрүп үндүргөн. Он гектар шөлге минералдыг

Саая Дактановна Дол-гар төрөөн колхозунун тууду суурун өстүрүп, чагайжыларынга хол туудуп киржир дээр ку-зели-биле тууду брига-дына ажылаар берген. 1962 чылда колхозтун баштаар чери ону херээ-женерин тууду зено-нуун ууртукчузунга томуйлаан.

Оон бээр 30 ажыг херээ-женер тууду зено-нууда үргүлчү ажылап турар. Ол бодуна кы-зымаккай-биле тууду-нун дашчы, шуткудери, ма-дар мергелдерин че-дип алган. Оон ууртуп турар зеноуу бо чы-лын школан, урулар садынын, гаражын, ха-ван кажаланын, мал-чынарын чуртталга ба-жынарын шутку-дери, чутайлаар, бу-дур ажылаарын ор-ганизастан кылып келген.

ЧУРУКТА: Барыны-Хемчик районун «Боль-шевик» колхозунда херээ-женерин тууду зено-нуун ууртукчузу С. Долгар.

Фото С. Феоктистовуу.

РАЙКОМНУН БЮРОЗУНГА

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). СЭКП Каа-Хем райкомунун бюрозун-га «Коммунизмче орук» колхозтун коммунисттерин артедьил эконо-миказын көдүреринге киржилгенин дугайында айтыргы чүгээлэпкан. Орта колхозта партия организааста-зынын секретары эш Прончатов илгекте кылган.

Көдөз ажыл-агый артедьилде мал ажылы эки хөжүп, сөөлү үеде кес-кү чедишкенин биле болуп турарын бюро демдөөн. Кызымак ажылы-нын түннелинде мал продуктуларын кү-

рүнөгө садарынын чыл планын кол-хоз чокку дүннөдө ажыр күөсөт-кен.

Хову бригадаларында колхозчу иш-чилерин ортузунга коммунисттер ажылап турзажок, организаастыг болгаш партия-массалыг ажылы бе-дик деңгелег тургусканындан та-раа культуларынын дүжүдү куу-лап, орулга өвөөжөөн. Мал чөмө культуларынын тарырынга күштү болгаш хөрөңгенин хийү чарыкта-лаа, орулга көвүдөөн. Чавыс дүжү-түн чылдаганы агаар-бойдустун бер-ге байдалдарындан хамаарылгалыг

УЗБЕК ССР. Кашкардык областын колхозтары болгаш совхозтары күрүнөгө хөвө дүжүлгө чедиш-кенин доозуп турар. Бо чылын 200 муң тонна ажыг «ак алдын» дүжүлгөтинган турар.

ЧУРУНТА: Казинский белеткел пунктузунда. Бар-шинск ховунун кур черлеринин берген кижин — «ак алдын» бо-ла болгай. Фото Б. Мазурунуу.

СЭТА-нын фотохрониказы.

Ажыл-ишчи чалыы назын

Тес-Хем районунун ажыл-агыйларында комсомолчулардын болгаш аныктарынын 80 ажыг хуузу колхозтарын база «Тес-Хем» совхозун ажыл-амыралыгыга улаш күш болуп, бүдүрүлгенин аям-бүрү алырларында хара туттунган. Районунун кол ажыл-агый мал ажылдында 200 ажыг комсомолчу-аныктар ажылдап, олар мал продуктулары бүдүрүлгенин болгаш күрүнеге көбүдүрүлгенин улаш кирип турар. Анык саанчылар Лопсан Чечен, Лопча Саймаа, Шалык Оермаа, Оюн Ким, Монгуш Кара, Иман Зоя олар чылда чык бурдурун 1200 кг сүтү сап алдыр даш үздүзгелерин амыг күсүдип, 1420—1445 кг чедир районунун мурнак саанчыларына санадыр тараар.

ВЛКСМ ТК-нын VII пленумунун шийткелерин амыралга боттандыр даш комсомол районунун бурдуру, эге организациялар чамдык аныктарын чорутуп, комсомол организацияларын ролон көдүрү даш боттут аныктарын чоруткан. Оон чыгыштык «Тес-Хем» совхозтун Сүм-Бара-Сугда комсомолчу-аныктарын сүт-бараан фермазында комсомол организацияларын ал болуп, эге организация 18 кезигинерден тургустунган. Секретары Тамара Чоок, ол фермада комсомолчу пүтүкка-биле барып ажалдай берген. Эге организация ай сайында хурал-сугаанын эрттирип, аңа аныктарын ажал-амыралыгын, өөредилге, дыштандыргалын, сагыла-чурун чыгашаап келген. Ферманын коллективин бо чылда 245 тонна сүтү сап алдыр хураагынын күсүдүр чоруктуулан. Комсомол эге организацияларын комсомолчу-аныктарын хей-инитинин ажалынча хара туруп, оларны бот-изедей чоруп бидиле турар. Ферманы кышка улаш септеп, четтир саангы мал чедир белектеп алганын. Коллектив коммунисчү күш-ажалын фермазы деп бидил атты чедир алдыр даш демисежип турар болгаш киж буруу «Кругозор» деп политбүлүмдө өөренип турар.

Анык хойжуларын иштинде комсомолчулар: Ш. Оюна, М. Каа-жык, Н. Абган, С. Бугалар, А. Севилбаа, Д. Лопрай, Н. Шоожун олар хой ажылында элөөн каш чыл ажалдап, бо чылда төрүт 100 хойга онааштыр 83—92 хураагын менди камгалап, хой бурдурун 1.8—2.2 кг дүктү кыргып алганын. Эң ылаңгыя «Тес-Хем» совхозтун О. Шыма салбырында элөөн каш чылдарын дүргүзүлдө хой ажылында ажалдап турар анык комсомолчу малчын өг-бүлө Шалык Диртыл-оол, Ламба Лида оларын кызымаккай күш-ажалын демдегдээр, өөрүнчү, Анык малчын өг-бүлө бо чылда төрүт 100 хойга онааштыр 85 хура-

ганнарын камгалап ап, бир хойдан 2.1 кг дүктү кыргып алганын. Олар кыжын малынга бөр четтир саангы чедир боттары белектеп, кыштат-ларында сөөтүп алган болгаш кыштан чайын-на белектеп алганын. Комсомолчу хойжуларын салгыта кире бөргө, оларын культурут чурттап, хей-инитинин малын менди өстүрү даш кайы кире чүткүлдү ажалдап турарын дораан-на аскерип каар. Бо дээрге СЭКП ТК-нын март пленумунун шийткелерин амыралга боттандыр даш кандай-даа бөргөдөр чалданмай, арас-шурдугу ажалдап турар комсомолчулардыр.

Анык механизаторлар А. Каа-жык, Д. Сейди-оол, А. Дадар-оол, И. Седен олар чамкы, күсүк сезонун ажалдарын үзүндө хун нормаларын 120—150 хуу күсүдүп келгенер.

Коммунист партиянын болгаш Совет чазактын аныктар дугайында хун бурдуру ала сагыш салгышкынында улам сорул кирип, 38 комсомолчулар мал ажылында, 21 кижик Ак-Довурактын бүдүрүлгенинде комсомолчу пүтүкка-биле ажалдай бергенер. Оларын иштинде «Чодураа» колхозтун Ак-Эрик салбырында хой малдан турар Л. Дадар-оол, Ак-Довуракта Д. Чечек, С. Янчымаа олар амыг үзө-эки ажалдап, иш-өөрүнүн чүдүктелген чалал ап турар.

Бистия гениалдыг башчычысы В. И. Ленинни комсомолдун 3-кү сьездинде берген чалгыларын совет аныктар ботун амыралыгына, ажал-ижиңге, өөредилгенине херек кырынга боттандырып турар. Ил-чангыш амыг үзө анык оолдар кыстарын мурнууга «Уениң негелде-биле чурттаары деп чүд деп айтырып туруп турар. Бо айтырымга харын кылдыр районунун комсомол организацияларын аныктарын хостуг үе-шактарып ишчн организастаарына, этиканын болгаш эстетиканын чутула негелдегерин ханы ме-дереп билдирине, культурут аажы-чан талазы-биле янги дедилеңи улам бидилеринче улаган чамдык аныктарын кылып чоруткан. Комсомолчулар, аныктар боттарында хостуг шактарында малчынарга 13 удаа концерттерин көргүзүп, чонун чуртузунга 956 рубльдин номнарын тарадып сатканын.

«Аныктарын ишчн байырлаан», «Национал оюнарнын байырлаан» деп ишчн улаш байырлаан район төвүңге организастап эрттиргенин чонун сонугураалын чалал алган. «Аныктарын ишчн байырлаан» Кунгуртут сүтүнүн аныктарын бот-тыныгыр улаш чүд болгумунун киржикчилери солун программалыг

Районун «Комсомолчу проекторунун» 3 штабтарында болгаш 12 бүдүктүндө 283 комсомолчулар хара туттунган, олар малды организастап кыштагаларында болгаш техниканын септелгенин талазы-биле ажалды калбартап турар.

Районун комсомол организацияларын СЭКП ТК-нын сентябрь плену-мун шийткелеринин ужурунда-зын киж бурууңге чедир тайыл-бырал, партиянын XXIII сьездин-ге төлөтүп ужуражыр даш коллек-тивтерин, тус-тус кылдырып, орту-зунга социалист чарышты-кал-бартап, хайнышкынын ажалдап турар.

Ш. СЕРЗДАР.

ВЛКСМ Тес-Хем районунун бирги секретары.

Профэвилел активинин семинары

«Тес-Хем» совхозта ажалын комитетинин организастаан групптарын, доктаамал комиссияларын болгаш ревизия комиссиянын кезигинеринин семинары чоокта чаз совхоз төвүңге эрткен. Семинарга «Күш-ажалын телевири болгаш ону ишчн организастаары», «Социалист күш-ажалга күш-ажал хойжуларын сагыры», «СЭКП ТК-нын сентябрь пленумунун шийткелерин боттандыр талазы-биле профэвилел организацияларын соругалары», «Социалист чарышты чер-черге организастап, удуртуун экинжидеринин айтыргалары» деп темаларга лекцияларын совхозтун экономисчн Ширмел Танаов, Тес-Хемин районнар аразынын прокурору Д. Мижит, СЭКП райкомунун секретары М. Минчымаа, совхозта партком секретары М. Сарыгаар олар пом-чаанар.

Б. ДОЮНДУП.

ЧУНУ КЫЛЫРЫЛ?

Бай-Тайга районун «Малчын» колхозунда профэвилел организастаан 1964 чылдын октябрь айда бирги хураалын эрттирген. Аңаа көдө ажыл-агый ажал-амыралыгын профэвилел обкомунун төлөөн олурушкан. Бо хуңнерге чедир мектеп кезигинери чүдө кезигини да-мырынын хавырыла-зын-биле кызыгаарла-тыгаш, кандыг-даа ажал чорутпаан болгаш профэвилел кезигинери-нин ишчн хураалын чымылдаан. Колхозта профэвилел организастаан ажалын экинжидер хем-чегерин чогур организастаан чорудары да-рий негетинип турар.

Х. МАНДАН-ООЛ.

Малчынынарто БУЛУН

Оларнын үлегерин ажыглаңар

Бир ажал хуңнде СЭКП Барыш-Хемик райкомунга район төвүңде партия, совет болгаш хей-инити органнынын удуртукчу ажалдакчылары болгаш экинжидер районун автолавкалар эргелески-лери чыгып келген.

— Ыраккы оларларда малчы-нарга унуушкунун айда ишчн катеп доктаамал чорудуп келген бис. Бо ажал тараа ажал алышкыны-нын үзүндө элөөн сүдүлери берген. Ам ону улам-на күштедирип чорудар даш сүдүлери райкомда ча-лап келдирген ужуру ол чүдө, бо-тун ыраккы оларларда малчы-нарже автолавкаларын катеп са-наарга 8 чик автолавкалар, экин-чилер, вестеринер ажалдакчыла-ры болгаш, сазыгчылар чоруду-ру. Пленумун шийткелерини чонга тагыштырар, кыштагалары-кыга белекелдин канчаар чоруп турарын байдалын хынал, ылаңгыш малчыларын культура-амырал калдырылазынга ки-чээңгей салыр херек—деп, райком секретары эш Стаа-оол сагындыр-ган.

Бодум «Шекпэр» совхозтун Аягыт сабырынын малчына-рын кезир бир бөлүк эштер-биле калды чорутуп. Улаш, Биче Ая-гатылар аксы, Кузурлуг-Мажа-лык, Кара-Дөң ыңчаар чурттап турар, иштинде 20 колдан аа-дарга барып, оларын ажал-амы-ралынын байдалы-биле тагыш-тымсы. Экинчилер бруселбэ азыр-га уаду 30 ажыг кижини тараан болгаш аны-бүрү эмирнери чонга саткан. Элөөн хой өглерге кир-генин сөөдө, бистер-биле ка-ды чораш эми эш Тумошина мындыг айтырып салды:

— Бо мынчаар турар малчы-нарнын өглеринин ишчн культу-разы дыка-ла чегей-дир, киж со-нуурган көөр арыг-шевер, культу-рут өг чогу ол-бе?

— Каймын мындыг «боор, эми», мында ыраккы эвесте бистин райо-нын ишчн культурут өг чогу ол-бе?

— Боор, эми, мында ыраккы эвесте бистин райо-нын ишчн культурут өг чогу ол-бе?

да барык-ла бир дугаар даш эң ки культурут өг бар, орта си-лери чедир бергей, мен аан—дэш, чоласчы машинаны улам-на дүргедилити.

Туд дег ак өгте чедип келди-нис. Чоласкымаар сымныг, кат-тырданан карактарым, хыл даш анык кыс бистерин өг ча-рынга улаш алгаш, «өгже кирип моорларга» деп чалады.

Өгже кире бөргө, өгүн иш-тин арыг-шевер, эт-херекселдер-ин чаржы кижинин сагыш-сеп-кидин чайгаар-ла өөртүр. Кыдын хуңде пөс-биле хаажылап каан ак иштеректерин.

Өгүн ишчн талазында кылагар баштыг демир оруннар. Оң кы-рында күш дүгү сиртиктар, ону тоолдор-биле ишчн каан, бүгү-дө чүдө чуртун-чыскадыл. Өгүн дашкымы хевирин база-ла көрү-шүт. Үш кожалыгы.

Биедэ өгүн кожалыг бол-гаш багларын чыгып малдыг чед, кудурунун хыды-биле кыдыр чү-бе болаш. Бо өгүнч мындыг эвес, каабак резинаны диде кескеш, кожалык кылган.

Бо болза «Шекпэр» совхоз-тун база бир мурнак хойжула-ры, комсомол кезигинери Оор-жак Успун биле Ооржак Алек-сандра оларын өө-дүр. Өгүнч ишчн-даа, дашкымы-даа байда-лы арыг-шевер, культурут тур-гузары бирги ээлчеге өгүнч хе-рээжен ээзилден хамааржыр.

Эң ки культурут өг даш ча-рышка тилекки болганын ба-рындаааааа, Ооржак Алексан-драны СЭКП райкомунун болгаш райкукомун дүлдүл бижжи-беш шаңаан, СЭКП обкомунун амалдарга боттандырып, даш комсомолчу өг-бүленин эки ажал-даанын түңгелди ол-дур.

Ооржак Успунун өөңге бистин Төрөн чуртузун найысмаа—Москвадан келген эштер болгаш кожалык—моол өнүктөр баш ки-рип, өгүн культурут кылып ая-

гаы даш мақтап, моон сонгаар улам эки чедикшинерин болу-рун күззенир.

Ооржак Успун биле Ооржак Александрин кайызын-даа айда алыр ажал төлөвир, хуу-лунда эт-херекелден оларын кожалары малчынардаа ылга-бас. Ынак турбүжэ Лама, Байыр, Чудум, Намы, Аман-оол даш ышкыш малчыларын чурттап олурар өглеринин культуразы ды-ка чамыс.

Херектин ужуру чүд дээрге, азырадыр хөвүн бот-шүгүмчүлө-дүзү-биле көргөш, өгүн культу-разын бидилер даш малчын бу-руу кызымаккай ажалдарында хамааржыр. Малчынар, бо аны-к өг-бүленин үлегерин ажы-галаңар.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Чылда 49 тонна сүт

Чөөн-Хемчик районун «Чыраа-Бажы» совхозу-нун хоонун сазычы коммунисчн Хомушку Ку-вискаал эрткен чылын бодунга бижыткан 25 инектерин бирээзин-ден-не 1964 чылда сүтү сагган. 1965 чылда сазы-чын ажалын түңгел-ди улам өрүдүз. Эрткен он айларын түңгелде-саанчы инек бүдүзүндө 1800 литр сүтү сагган. Чыл төвүзүңге чедир бо сан ишчн муң литр ажары чугаа чок.

Сазычын 15 чыл иш-тинде ажалын түңгел-ди 736 тонна 500 кг сүт, азы чылда ортумаа-биле 49 тонна ажал турар.

Чурукта: сазыч Х. Ку-вискаал.

Сезу болгаш фотоу К. Экер-волдуу.

Байыртал тагарыштыр

Октябрьнык социалист Улаш революциянын 48 чыл оюнун байырдалыг та-варыштыр СЭКП-ниң Ба-рыш-Хемик райкому бол-гаш райкуком 16 малчы-нарнын өг-бүленин байыр-лыг телеграммалар чору-дуп, оларнын моон сонгаар ажалга болгаш амырал-чуртталгага чаа-чаа чедикши-кинерлиг болурун күззэн.

25 мурнак малчынарда СЭКП райкомунун болгаш райкукомунун хуңдүл биж-киштерин тыгаскан. Ол ыш-каш 4 хойжы бригадага болгаш аны-бүрү 10 кол-лективке база байырыг теле-граммалар чоруткулаан.

Мал болгаш чер ажылы-нын талазы-биле чыл план-нарын эки күсүткени даш «Большевик» колхозка, оон сүт-бараан фермазынга ишчн кызыл туктарын тыгаскан.

ООН УЖУРУ ЧУДЕЛ?

Кыш—мал ажылында эң-не ха-рыскалалыг үе. Малчыларын кыш дүргүзүлдө шуудуру ажалда-рында эң чутула негетинер чүдө—олаарга амырал-чуртталганын эки, таарымчалыг байдалын тургу-зар болуп. Бирги ээлчеге чурттал-гын чыгып, чырык, арыг-сийг ора-насыз малчынарда негетинип ту-рар. Ажыл-агыйларын, партия, совет, профэвилел организацияларын удуртукчулары эки бажынар-ын тууду боттандырып иштинде каш-даа каап азал, хурааларга ший-тирлөөн келген. Оон эки түңгө болдунмай турар. Районун бүгү ажал-агыйларында ам-даа 309 мал-чын өг-бүлө бо кыжын өгө киш-таарлар. Оон иштинде «Сут-Хел» совхозтун 268 малчын өг-бүлелеринин 30 ажыг хуузу (104 өг-бүлө), «Чы-раа-Бажы» совхозтун 89, Ленин ат-тыг колхозтун 71 малчынын өгө чуртталганын. «Сут-Хел» сов-хозтун малчыларын, ылаңгыш хойжуларын кыштаар черлери да-берттеринде. Ындыг черлерге бажы-н туздары берге диктип турар. Ол-даа

индыг дикти, а Шат, Оргу-Шөл-Манчурет, Хөлчүктүг даш ышкыш черлерде малчынарда чуртталга бажынарын тууду болурун ар-галары бар. Манчуретке хойжы брига-да төвүңде чуртталга туудулары эки кылдыган. Мынчаарга эш Сарыг-оол-дун бригадаларын Чүшүктө брига-далык малчыларын колдууда өг-лерде. Ол бригадаларын төвүн каа-гудары бажыныча чедир ший-тирлетишкен. Хей-хей малчынар чыгылаттынмаан өглерде чурттал-гын.

Өг кидистеринде совхозтарын Чадаананын «Сельхозтехника» кат-тыжышкыны (начальник эш Ермо-ленко), колхозтарын райпо (башта-чери дарагы эш Новиков) багып хандырып турар.

Иштин районда 617 малчын өг-бүлө чуртталга бажыныча-биле хандырылган-даа, чамдык кыштагаларын бажынарнын шынары багып. Ха-на кураларын ишчн талаалары ун-дур-кирип, дашкынын кырында доруура чүд, шалаалары шарааш бол-гаш дески эвес, печкалары чүдө ат-каш чыл бурнгаар туткан, сазыч-

чалаан чүвөлөр, чамдык бажынар-да бажы шала чок. Ол ышкыш кы-рыш, клавовказы, печкалары чок, ишчн чугайлаттынмаан бажынар кайы хей. Шап ыныг бажынар «Сут-Хел», «Тына», «Чыраа-Бажы» совхозтардан, Ленин аттыг, «Искра», СЭКП XXIII сьездин аттыг колхоз-тардан хейнү көрүп болуп. «Больше-вик» колхоз (дарагы эш К. Ламдын) малчыларын чуртталга бажыныча-биле хандырган, районда карачангы ажал-агый ол.

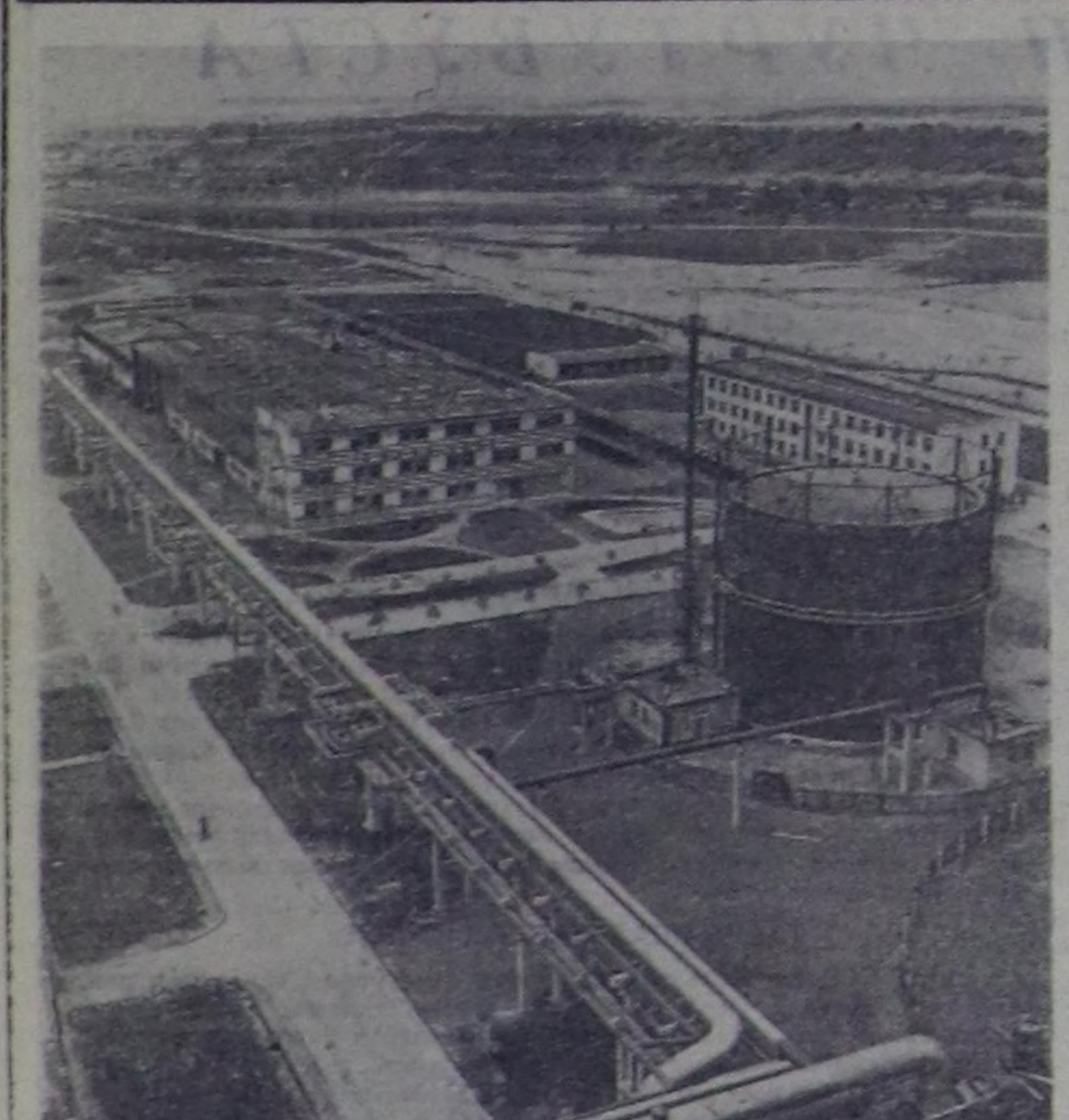
«Сут-Хел» совхозтун Сарыг-Бу-дун сүт-бараан фермазында, Оргу-Шөлде хойжы бригадалында, «Чыраа-Бажынын» Ден-Терек, Ленин аттыг колхозтун Бодур-Терек фермаларында кырыш, клавовказы чок, чүдө дөрбөччин хааржактар дег бажынар каш чылдар улаштыр туруп турар. Ындыг бажынарнын чуртталгаларын артыкшылыг аш-чедип, эт-херексел бажынарнын кырынга калдырал, түбектиг байдалга тава-рып турарлар. «Искра» колхозтун Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында каш чыл бурнгаар туткан, сазыч-

лар чурттап турар нини чуртталга бажынын ханаларын сымгалары тоглап дүшкүзөөн, аразы ша-раш, даштын чүдө он өттүр кесип турла, чуртталгаларын пазын-баран чыгылап алганын. Ленин аттыг колхозтун Сеерге Дүвүренинде бо-гаш Сарыг-Сигенде хойжы бригадаларын кышкы туралгаларында ыныг бажынар хей. Ол колхозтун мал-чыларын хей нуруу чугайлат-тынмаан бажынарда кирип чурттай бергенир.

Малчыларын чуртталга амыл-далы оларын ажалдарында таарымчалыг кылдыр тургузары даш ажал-агыйларын удуртукчулары, партия, профэвилел организацияларын, көдө Советтер ажалдаары чутула. Улаас, ишчн-ий хире болгаш, шаар малдын массалыг оолдаскыны агаар болгай. Хойжуларга барып ажалдаар сакманшктерге база-ла чурттап чер негетинер дээрин ут-туп болбас ужурут.

М. СЕВЕН.

«Шинчн» штаттан дашкаар, корреспондент.

Совет Литваның улаш химиянын туудугулары чаа күш-ажылы тилелгенин чедип алган. Азот химикилгелерин Ионав заводунун бирги ээлчезин тууду буруну-биле доозулган. Курга-дөштүн болгаш суук хемүрүг кислотанын сөөлүг чеге амыгаллаа кирген.

ЧУРУНТА: азот химикилгелерин Ионав заводу. Фото М. Барануаскисэвы.

СЭТА-нын фотохроникасы.

ДАШТЫКЫДА Социализмнин акы-дунма чурттарында

УЛУСЧУ ПОЛЬШАНЫН ЭКОНОМИКАЗЫ

Польша Улус Республиканын Сейминин Варшава болуп турар сессиянын чуртун экономикагит байдалын, 1966 чылда Польшанын улус ажал-агый пазынын төлөдүлгөн болгаш 1967 чылда пазы-нын төлөдүлгөн чугаалажып турар.

1965 чылда пазынын кол соругалары чедикшиниктү күсүттин-ген. Баштайгы сан-мезгелер-биле алырга, бо чылда республиканын улуттук бугурулган 9.5 хуу, а көдөз ажал-агыйнын — 7 хуу не-мей эзер.

Кешир чылда улус ажал-агыйн хөгжүдөр план курлаавырларын көүдөдир-биле кады бурдуруге өүздүлгенин эң дүргө темплерин бажы бурунга көрүп турар. 1966 чыл болза интенсивт калитта са-лышкынынын политиказын үмүдүлгелерин чыды болуп. Калы-тал салышкынынын түтү 145 миллиард злотых (польша акша) болуп.

1966 — 1970 чылдарда пазынын төлөдүлгени 1966 чылдын бирги кварталында Сейме кырып деп турар.

ТӨӨГҮЧҮЛЕРНИН КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Комитетинин VII конгрессинде болгаш Германиянын Коммунист партиязынын броссоль конференциязында турсааткан эртем кон-ференциязы бодунун ажалын Берлинде дооскан. Социалист чур-тарын 100 ажыг төөгүчүлери конференцияга киришкен. Комитетинин VII конгрессин шийткелерин ГДР-нин 1935 чылдын октябрьда болуп эрткен броссоль конференциязында Германиянын байдала-рыга чогадыкчы ажалдаа чорук эрткен 30 чылдарын дүргүзү-лдө бодунун шийинин бурун бадыткаан политика чорудар арганы берген дээрин ораторлар демдегеп турган. Элөөн чурттарга, он иштинде Германиянын Чөөн талазында, ол политика ажалын а-гыйн чамгыс эвинге болгаш улусчу эрге-чагырганын тургустуу-рунга чедирген. Комитетинин VII конгрессин ажалдап кылган по-литиктиг шүгүмү тайбин, демократия болгаш национал хамаары-нас чорук даш чедикшиник демиселе орутку социалист эвес чурттарда коммунист партияларга мурнукузу ышкыш ам-даа айт-чып турар.

УЖУРАЖЫШКЫН

Болгариянын Коммунист партиязынын ТК-зынын бирги сек-ретары, БУР-нун Министрлер Чөвүленин дарагы Тодор Живков ноябрь 12-де «Универсалдыг ажалыг бугу чурттуу көдөз ажал-агый актив-биле БКП ТК-зынын Политбюроуну ужуражышкы-нын ажитвал. Тарааны болгаш мал чедирин бүдүрүн көүдөс-тир-биле колбашкан айтыргалары чугалажып турар. БКП ТК-зы-нын кезигинери, БУР-нун Улус хураалын болгаш Министрлер Чөвүленин кезигинери ужуражышкында олуржуп турар.

СОВЕТ ЧУРУКЧУНУН ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Совет Эвелединин чурукчузу Мартинс Сарьянын чогааларын делгелгени Прага галерияда ажиттыган. Ында 172 чуруктар-ны делгези.

Школаар болгаш культура министринин ораалачысы Уламын делгелгени ажалып тура демдегелгени болза, ук делгелге ам чехосло-вак-совет найыралдын эртин турар айнын чүдө улаш болушкуну болуп эвес, харын база Чехословакиянын культура амыралыгыга чугула болушкуну болуп.

Сарьянын чогаалыгы чүдө Совет Эвелединде ынак эвес деп ол чугаалаан. Оон чогаалыгы дегелге уран чүдүлүн эр-тинезин кардимаас кезин болуп кирип турар, дегелгенин дыка хей чурттарынын кижилерине ол ынак. Амыг делгелге чамдык болган чехословак-совет культурут харылааларын бижыгдаларын хе-рээңге, бистин найырамысты болгаш кады ажалдажыламысты бижыгдаларын херээңге бараан болуп.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

* Тууду айтыргаларын талазы-биле конференция Берлинде эртин турар. Ону ГСЧП ТК болгаш ГДР-нин Министрлер Чөвү-лени чорудуу чур. Планиашкынын болгаш улус ажал-агыйын удуртурун чаа системазын ажалдап тургаш, Республиканын тууду үлестүрүн улам ынак хөгжүдүрүн айтыргаларын чугаала-жып турар.

* Польша кызыл крестин IV сьездин бодунун ажалын эгелзеп Улусчу Польшада бо массалыг хей-инити организациянын ажал-чорудуугазын сьеза түнөөн көөр болгаш программанын тодарайр. Бо үдө Польшанын сес хамаатынын бирээң-ле кызыл крестин кезигинү болуп турар. Организация бодунун хураалында 4.5 миллион кижини каттыштырып турар.

АЙЫЛ ЧОК ЧОРУН ЧӨВҮДЕЛИНДЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ноябрь 12-де Айыл чок чорук Чөвүледи Мурнуу Родезияда Смиттин расиетч бугу-чү-румунун бугу эрге-чагырганын дүрүм бугуаар эвес деп он бадылашкы-ны биле бургу шаап көргөн. Аңаа чан-гы Франция дадалаган.

Норданиянын талазекчиинин са-налын бугуаар Айыл чок чорук Чөвүледи резолюциянын төлөдүл-генин бадылаан. Мурнуу Родезияда расиетч эвеш нуруунун хамаарыш-пас чорукта чангыс тала-биле чараа-рын ол резолюцияда бургу шаап ту-рар. Дүрүм бугуаар эвес ол раси-етч бугу-чүрүмү хулап көрбөс бол-гаш аңаа кандыг-даа дуудамчы көр-гүренинде дадалаалар деп бугу-чү-рунелерни Чөвүлде кыйгырган.

Мурнуу-родезий расиеттерин чаа шаап халлаашкынын Каттышкан На-пьялар Организациязында бургу шаап турарын саалда чокка көргүз-үр-биле ол резолюцияны дадаштыг чүрүм-биле чүдүлгүзүпүп хулап ал-ган. Бо баштайгы шийткелерин хулап алган соонда Айыл чок чорук Чө-вүледи Мурнуу Родезия дугайында айтыргы чугалажып көөрүп үр-гүлүдүз.

ПЕДАГОГИКА

Бирги классылары бижип, номчуп, санап турар кылдыр өрөдирде башкыда чогаалчы арга-мергежил эң хой негетинер. Иччала-даа үжүгүл үезини уруктарына керектиг көргүзүп материалдары, чугаа сайырадыгына керектиг чуркутуп материал барык-ла чок бооп турары хараандыгы. Бар чүүдөдөн санаарга мындагы: үжүгүл болгон мында өң чок чуркутуп, кескинди үжүктөр, слогтар, чуркутуп алфавиттер, ханага азар үжүк кассаны.

Кайы-бир үнүнү үжүгүн таныштырарга, керектиг өңнүг чуркутуп, октыкталарын башкы бөдү дилеп тынар апаар. Хоорай черлерге боюларга, көзөгө ийинг чараш өңнүг, солун чуркутуп, октыкталарын тып алыры берге. Бай-Тайганын Тээли сурда ном болгон канцелярия садыгларындан көргүзүп материалды керектиг чүүдөдөн белек-не тыылбас. Мээ-биле чегелешкек I «6» класста ажилдап турар башкы ажим-биле кады деминг ажилдап, кайы бирөөнүн кылганы көргүзүп материалдыр деге ажилдап турар бис. Орус школа-нын эге класстарына керектиг номнарын өңнүг чуркутуп кезип ап, улгатыр паралап слогтарын кады саазында хыр-баллап ап, ангы уауу саазынарга билер үжүктөргө кирген сөстөрүн паралап болгон бижимел үжүктөр-биле өңнүг кылдыр бижип ап турар бис.

Үжүк таныштырылганына херегаар чуркутуп алфавитти башкылар билин бедидер институттан биске экеп берген. Урукка ажилдап кириптериске, ол материал ийинг-ла таарымча чок, ажим ээаш, уруктарга солун эвес болгон. Чү-ге дээрте ону ийинг үндүргөн апа-ла алфавит дугаар чуркутуп турааш, оң 28 смх18 см бичин хемчээлд саазыны-

ҮЖҮГҮЛҮЛ ҮЕЗИ

нын оң талакы үстүкү, база солгай талакы адакы азыглар-ында мында чуркутуп адынын эгезинге кирер үжүктүгү чүгө паралап хеирин бижэи. Чуркутуп чүгү чуркутуп, оң сөздөдөн болгон композициянын талакы-биле уруктар-биле чорудар беледага ол чуркутуп ажилдап болуу-ла хари. А калды-бир чөз үнүнү үжүгүн таныштырып кириптер-ге, уруктарын өрөнип эртэиш үжүктөр хойу-биле тавар-жип турар.

Чангыс сес-биле чугаалаарга, ол чуркутуп алфавит болу берген болгон ону кылган кижин бо чылын үнгөн чаа үжүг-

лезде үжүктөргө 17-ден 93-кү арынга чейин өрөдирин РСФСР-ниң школаларынын алдарып башкызы Х. С. Алдын-өөдүн канчаар хуваап кааны-биле толугай танышпаанын-дан, азы автор-биле сүмөшпээниден ийинг чедимче чөк чорук тыылган деп болар мен.

Бирги класска көргүзүп материалын (чуркутуп алфавит)

ты) мынчаар кылза, башкынын ажилдаарына көчүп таарымчалык болу. Хемчээли 70 смх50 см саазынын солгай талакы үстүкү азынга таныштырар чаа үжүктүн паралап болгон бижимел хеирин көргүзөш, оон адаанга чүгө өрө-нип эрткен үжүктөргө адынга кирип турар чуркутуп турааш, ол саазынын оң талакы арткаан кезеге слогтарын, слогтук сөстөрүн, ийи үш сөстүгү домактарын паралап үжүктөр-биле бижип көргүзөри чугула. Аргалыг болза чурук өңнүг болза улам эки.

Чуркутуп алфавити бодум ажилым практикалыгына кылып

келген мен, уруктар көчүп сонургаар болгон номчуурунга дүргөн чаңгытар боор чүгө, чүгө дээрте олар эрткен урукка кандыг чурук көргөнүн, оон дугайында чүгү номчаанын бе-зин утпайн сактып чорутулар. Бо бүгү материалдарын четир санныг үндүрер болза, амгы ажилдагынын турар парта кы-рынга салып үжүк кассаны ажилдап, чүгө ханага азар улук кассаны оон өске материалдар-биле кады ажилдап тур-гаш чедиктигин ажилдап болуу. Партаар кырынга салып алган слогтар, сөстөр тургузар бичин кассанын үжүктөрүн чуга саазында биче хемчээлдиг кылдыр паралап-биле ол үеленип, уруктар оларын чилирп алып болуулар.

Иччанташ эге класстарга көргүзүп материалдарын чога-алдыкы бөз-биле кылдыр ажилде республиканын эге класстар-биле хой чылдарга ажилдап келген башкыларын хаара тууар. харын-даа эң эки көргүзүп материалдары дээш школа бүр-үнүг башкыларын ортузунга конкурс чарлап болгай. Бисте РСФСР-ниң болгон республиканын-даа алдарып башкы-лары, улус өрөдигезинин тергининери хай болгай.

В. ЧАПЧЫН.

Тээли ортумаа школынын башкызы.

АЯННЫГ НОМЧУЛГА

Тыва литература уруктарына чечен чогаалды аян-ныг номчууру чугула черин ээлеп турар. Аянын ном-чулга номчуучу чаа чүүдөдөн таныштырар бол-гаш авторун идея-болалы улам тоала-биле илеридер. Чечен чогаалды аянынг номчулганын кол сору-газы ол чогаалды чүгө сөздөдөн тода билип алыры эвес, а чогаалды идеяныг үнелерин, авторун са-гыш-сеткилин илереткенин билип алыры болуу.

Чогаалды аянынг номчууру дээр-ле, чалгаа чазып алыры эвес, ону анализдеп өрөнири, сагыш-сеткил-биле долдунган миннишкиниг үнелер, чогаалчынын сөс бурузун илеридип көөрү деп методикада айтып турар. Чечен чогаалды аянынг ном-чуп турар үеде сөс-биле илереткенин өвүр-хевирлер, чүрүмдөр көсүзү-биле илереткенин, тодараттыган турар үжүгүлүг. Чечен чогаалды аянынг номчуурунче өрөникчилерге эге класстар тура чаңгыттары чугу-ла. Аянынг номчулганын чүгө үстүкү класстарга эвес, а бирги класстан эгелер чорутса көчүп таарымчалыг. Бирги класска өрөникчи кандыг-бир тексти номчааш, мында чүгү чугаалап турарын өрөниге толугай утка-биле дамчыдып бээрин чедип алыр. Эге класска мынчаар чаңгыттырар, өрөдир каарга, уруктар үстүкү клас-тарга ол чаңгылын уламчылап, шулук, проза чогаал-дарын чайгаар-ла аянынг номчууру апаар.

Аянынг номчулганы чорудуп тура, анаа номчулга уругундан оң кылалын аңгылап көөрү чугула. Иччал-ла-даа номчулга уруктарына херегалттынын турар ме-тодарынын хей незиң аянынг номчулга уругуна ба-за-ла херегалттынын турар.

Аянынг номчулга өрөникчилер чогаалга хандыкшы-лын улам күштөдирин турар. Иччанташ тыва дыл башкыларын мурунда кол сорулганын бирээи — аянынг номчулганын белектери. Уруктарына аянынг номчулганын чедип алырда, башкынын бодунуң үлге-ри көчүп салдырып, башкынын номчулгага уран а-газы өрөникчилерге, чайгаар-ла салдырып. Бо дуга-йында алдарыг методист М. А. Рыбникова мынчаар айтып турар: «Көчүп эки аянынг номчууру башкыны өрөникчилер хүндүлээр, башкынын чугаалынын аяны, оон билигиниң сөзү, оон солун чугаазы, оон номчулга-зы—бо бүгү шунту өрөникчилерге үгүлүчүнүң чижээ-дир».

Аянынг номчулга—өрөникчилерин чүгө тыва ли-тератураның утказын чеге билеп алырын аргазы эвес, а өске-даа өрөникчилер утказын номчуп турар үе-де дүргөн, тода билип алырына көчүп амыктыг. И-дыг болгонда, аянынг номчулганы чүгө тыва дыл баш-кылары негеп чорударында аңгыда, өске-даа өрөм-нерин башкылары боттарынын уруктарына өрөни-

чининг шын, тода, аянынг номчуурунче кичээнгей са-лыры артык эвес.

Аянынг номчулганы ийи-чаңгыс шилеттинген өрө-никчилер-биле чорудары шын эвес арга-дыр. Бистин чамдык өрөникчилеринс—шулукту-даа, прозанын-даа чараш, аянынг кылдыр номчуп турарлар. Чогаал-чынын көргүскөн сагыш-сеткилин, өвүр-хевирлерин, чүрүмдөрүн өрөниге-даа, өскелерге-даа чуркутуп көстүп келер кылдыр тода номчуулар. А чамдыктары шулукту номчуп турар үеде оларын үнүнү аялгазы чаңгыс ай, шулукте чогаалчы чүгү чугаалаккаанын эскерип шыдаас, оон өвүр-даа билбейн баргылаар. Бо таварылгада өрөникчилер шулукте логиктиг уларени-ни барымдаалайын, анаа-ла дески номчааны ол-дур. Аянынг номчулганын шулукте-даа, проза чогаалына-даа чорудуп турар үеде логиктиг уларенини башкы тода тайлыбырлап бээр чугула.

Логиктиг уларени дээрте бүдүн домакта кирип турар сөстөдө эң-не чугула сөстү ужур-утказын айы-биле өске сөстөдөн аңгылап номчууру азы чугаалаары бо-лур. Ону өске сөстөдөн аңгылаарга, үнүн бедикши-ни азы чавызаашкыны-биле азы ол сөстү өжүм ала-ны-биле аңгылап болуу.

Чижээ:

Ажыл-иштиң ажыг көстүп.

Аныктар улам ханылп.

Ажыл чепсез, малын кадып.

Артель болуп быжылганган.

(С. Сарыг-оол).

Бо озуругларга логиктиг уларенини аныктар, ар-тедь деп сөстөргө салгап номчууга, чогаалчынын чү-гү илеридер дээш тода дынналар. Аянынг номчулга үезинде номчуучу бодунуң сагыш-сеткилин чогаалчы-нын сагыш-сеткил-биле ханы холбар. Логиктиг ула-ренини чүгө шулук чогаалына эвес, харын проза чо-гаалына баа херегалар, чере мыңа домак бурузун-де логиктиг уларени турар апаар.

Бо мындыг чүүдөдөн анаа номчулга уруктарына чорудары албан эвес, тускай аянынг номчулга урукта-рына, аянынг номчулга бөлүмнөргө чорудары—ө-рөникчилерин чугаалын сайырадырыга, сөс-домак дорт болурунга чугула. Иччанташ аянынг номчулганы бүгү тала-биле шын чорудары—коммунист кижиз-дигенин эстетиктиг хевиринин чугула айтырып болуу.

Н. МАРТ-ООЛ.

Ленинградтың Герцен аттыг башкы институтунуң аспиранты.

Анык хоорай Ак-Довурактың хой-нитини уруглар кижиздигезининг айтырымы чугула деп көргөн. Ук айтырымы партия, комсомол болгон профессионал организацияларын ху-ралдарына чугаалажып келген.

Хоораккунуң чанында назы чет-познерининг керектерин көөр комиссия тургустунган. Хоорайны шадга кылдында уруглар өрөнигизинг ин-спектору Милара Иванова улук ажилды чорудуп турар. Ада-иелер-биле ажил чорудуп, тус-тус коллек-тирге лекция, беседалар эртерип, школага доктаамал барып турар. О-машка тус черин солунга мате-риалдарын паралап, радио дамчытыр чүгө чугаалап турар. Ак-Довурактың ортумаа болгон сес чыл школалары-да ада-иелер комитеттер ажилдап турар.

Ак-Довурак школында 5 «б» класстын уругуру башкызы Зоя Михайлова Корсакова класстаа лашкаар кижиздигезин ажилдап со-лун ажил-херектерин чорудуп турар. Ук башкы күш-ажылчы чаңгыларга уругларын кижиздигезин оңзалап көргөн. Ак-Довурактың мураккы бу-дураларын бирээи — элек-тростанцияда С. Аршигине удуктан коммунист күш-ажылдыг ээлээн бешик классчылар чарышка кыйгыр-

ганнар. Оң түңелинде уруглар бу-гу талазы-биле кымык, өрөдиге-ге чүтүлдүп апарганын. Чарышты-п ланын ажилдап кылган. Уруглар-нын хуузагыларын электростанция-нын кымы булуңунда аскан, ажил-чынар коллективинин хуузагыларын 5-ки класста астыган. Уруглар-биле

„Биспиң уругларывыс-тыр“

кылып чорудар ажилдарын планын ажилчылар тургузуп алганын. Бот-тарынын ажил-жени оларга чугаа-ла берип, коммунист күш-ажыл-ды деп бедик атты ак сеткилдиг, шалычы күш-ажыл-биле канчаар чаалап алганын уругларга сонурга-дырлар. Электростанциянын аңгы-аңгы пехтери-биле таныжып, моон мурунда билбейн харааны солун негезделерин уруглар оон көрүп, билип амырлар. Школазын доктааш, бо электростанция оларын ажил-дап кирери-даа чаалаас. Чарыштың дугайында школаның база пехтин хана солунуны чырдып турар.

Эш-Корсакованың үзегерин өске-даа башкылар класстан лашкаар кижиздиге ажилдап ажилдаары кижиздиге чүтүлдүп чугула. Оң дугайында чо-кта чаа Ак-Довурак ортумаа школа-зынга бооп эрткен ада-не хураалы-на чугаалажып. Анык салгаччыларын кижиздигерин школаның болгон ог-

булениң ролуң дугайын Милара Иванова чыгаланарга таныштырган. Чыгалан ада-иелерин кичээнгейн хаара тудуп турар сан, фактыларын алап тургаш, солун беседаны чорут-кан.

Уруглар кижиздигезинин сагыш салбас ада-иелер шыңгыш шүгү-чүлөгө таварышкан. Ол ышкыш уругларын хосту үезин чөп ажил-лап, кандыг-бир өмнөк, спорт мар-гыдааларына бөлүмнөргө кириш-тирген болза, чүрүм үрөшкенин билбес ийи. Уруглар кижиздиге-зининг кол ролду школадан аңгыда ада-иелер ойнаар. Иччанташ ада-

ның хууза үзегерин бедик уруглар-га улук салдырып бедир турар дээрин совет педагог А. С. Мака-ренко айткан болгай.

Ада-не хураалына санал берген башкылар-даа, ада-иелер-даа уруг-лар кижиздигезининг азыраак-са-га чок Волков, Терехов, Монгуш оларын шыңгыш шүгүмчүлөнер. Садмаларга болгон өске-даа хой-нитини черлерин чүрүм үрөп, өң-чотканын турар уругларын көргөш, чамдык улук кижилер, менээ хамаар-жыт эвес дээш хон-биле мыт чокка эртерип каары черде шын эвес. Ол мээң уругум азы оглум эвес-тир, мен чүгө бодумун уругум дээш харыс-салгалы мен дээр болжып ада-иелер шын эвес кылып турарлар.

Өг-бүгөге уруглар кижиздиге-зининг дээр ада-иенин хуузуна херэз эвес-тир. Уруг бурузунуң өлөтөптин чоруту, ажим-чады дээш ада-не бүр-дү, хой-нитин харыс-салгалы. Чүгө дээрте олар шунту бистин уруглары-ны-тыр — дээрзин эш Самбу болу-нуң саналына айткан.

Уруглар кижиздигезин — чугула айтырыларын бирээи. Ук айтыр-тын чедиктигининг инитердээрин хо-орайнын хой-нитининин болгон пар-тия, совет органдарын деминг күжү-биле чедип алыр апаар.

В. АНАНИН.

БОТ-БОТТАРЫНДАН ӨӨРЕНИР

Кызылдын школаларынын дирек-торлары болгон өрөдиге эргелек-чилер өрөдиге-кижиздигезининг шынарын бедиктерининг оруктарын деминг чугаалажып, боттарынын ажилынын дүрүмдөрүн аразыны солутуру чыл бурч чачыл апарган. Каш чыл бурунгаар хоорай школа-ларынын уругуучуларынын доктаа-мал секциязын организациястырган. Оң ажилын Кызылдын № 8 шко-лазынын директору, дүрүмдөрү башкы Виктор Иванович Пуговкин каш чыл дүрүмдө доктаамал узу-руп келген. Секциянын ажил планы өрөдиге чымынын эгезинде, баш-кыларын август чөвүлө хураалы-на-ла чаа өрөдиге чымынын дүр-гүзүндө боттарынын чорудар тус-тус темаларга толугай хувааттынып тургустунган. Ол план дугаар ай

санында бир улаа кайы-бир школа-нын уруктарына олуржур болгон уруктан лашкаар кижиздиге ажил-дары-биле таныжар. Олурушкан уруктар болгон кижиздиге ажил-дында чедип алынган эки чүүдөдөн сайтарыпшылап, урук берген баш-кыларын болгон школа директору-нуң баш бурунгаар бижип бедиктеп алганын илеткелерин шынаарлар. Бо чыгыш баштайгы семинарын Элгес-Аксынын школазынга сөй-түбрүдө чоруткан. Ук школада өрөникчилерин коммунист меле-рде кижиздиге турарын уруктарга олуржур тургаш, чыгалан уругу-чулар танышканыр.

Чоокта чаа Кызылдын школа-нын директорларын, өрө-диге эргелекчилеринин элчегинг чымы болгон. Эге класстарын

уруктарына логиктиг меледелди сайыраптайжыларын ук школада канчаар боттарынып турары-биле директорлар танышканыр. 4 «а» класстын башкызы Анна Андреевна Юдина «Сал уругуна ортумаа ариф-метиктиг хемчээли тывар болгал-дарын хуузедин» деп теманы өрө-дип тура, өрөникчилерин логиктиг меледелди сайыраптайжыларынче улук кичээнгей салган. 30 ажим чылдарда эге класстарга ажилдап келген Анна Андреевнанын ажим уругуна мурнакты саангынын хун-де ортумаа-биле чеге дигр сүтү саап ап турарын, ортумаа-биле ко-лоа чылда бир тектар черен чеге центнер кымыз-тасты ажаап ап ту-рарын толугай чижектерге тып, өрөникчилерге бодатканы солун болгон. Ол ышкыш агаарын хунде ортумаа температураны өрөникчи-лер тып өрөнигенир. Оон ийиң баш-кы Староверованың 1-ги класкаа орус дыл уругун, 4 «б» класкаа тө-гү уругун аш Байкалованын эртерип-гилэни багы эвес болуудан. Оон соонда эге класстарга класстан лаш-каар кижиздиге ажилдарын тус-тус кижиздиге башкыларын кан-чаар эртерип турары-биле школа

уругуучулары танышкан. 2 «а» класкаа «Космосче шүрүм», 2 «в» класкаа «хуулазын хал» деп те-маларга эртериптээш кижиздиге шактары өрөникчилерин боттарын доктаап турар чүүдөдөн меледе-рин-биле угап билеринге чаа би-лишкенинни бергенин түнөлүг ча-галажымын башкылар айт-кан.

Школа-интернаттын класстал-дарында мурнукузундан экижип бергени ийден. Ажык уруктарга, класстан лашкаар кижиздиге ажил-дарын шактарына олуржур, тур-жуга солтуушканын организация-ны эртериптээш пелуцизиининг башкыларын илетпейлиг кижиз-дигеи М. М. Попова үнелеп айт-кан.

Ол хунгү олуржукан уруктарын сайтарылганын үезинде урук эр-терген башкылар тус-тус темаларга илеткелерин кылган. Ук школада өрөдиге-кижиздиге ажилдарын чоруп турарын түнөп чугаа-лашканын соонда, секциянын уругуучузу Н. И. Пуговкин дараа-зында айларга кайы школага, кан-дыг темалар семинарлар эртерип-гилэни айландырып шынаарлар. Элчегинг семинар ноябрьда Кызылдын № 11 школазынга эртер.

С. НОРБУ.

Бо арынны өрүп турда

«Детская литература» деп ном үн-дүр чер С. Сарыг-оолдун «Сал электеринде» деп чымынын үндү-гөн. Даштындан көргө аянынг кыл-дыр каастап чурал номчугашта Ты-ваныг бодун ажил-ипчилерин, ди-

лим кижилер дугайында чугаалап турар. Ук номчугашта кирген «Бе-ле», «Шончалай» дээш өске-даа расказдарын орус дылче оңуду-ган. Оларны орус дыл башкылары уруктарга ажилдап болуу.

СОНУРГАЛДЫН ОТЧУГАЖЫ

Забелина, М. С. Енушкевич, не-меч дыл башкызы М. К. Ощепко-ва, физика башкызы Г. А. Скопи-на, тыва дыл башкызы Е. Т. Дол-гунчаа дээш өске-даа эгелери маңа адал болуу.

Кежээ шимитинде дээрин шып-кан сымдыстарын аразында шолбан караа черле чиде, ону кижин дораан-на аскерип коор. Башкыларын аразында шолбан-нарын бирээи Галина Астафье-ва Скопина-биле элчин дегерен-гей таныжытталы. Эш Скопина 16 чыл башкылап келген. Кызыл-дын башкы институтунуң физика

болгон математика факультетин дооскан, арга-дүрүмдөргө баш-кы. Өрөдиге-кижиздиге ажилдарын үр-түңчөлдиг болу-рунга материалдыг база улук ролдуг дээрзин билбес кижин чок. Бистин школада физика кабинетин эки дериттинген физиканың бүгү уруктары мында эртип турар.

Адыгын класска физиканы бир-ле дугаар өрөдиге эгелээр. Бо башкы баштайм хуузерин эе-леш, өрөникчилерин физикага сонургалдыг, мыак кылдыр хон-дыкшыдып ап шыдаан. Эскээр чү-

галаарга, өрөникчилерин чүрөк-теринге физиканың отчугажын кы-выскам. Физиктиг бүдүмдөрүн болгон бодушкунунарын өрөнип тура, дүрүмдөрүн элти-ле ажилдап келген. Анаа-ла каш ие биле хачын башкынын билилги холдары, солун чугаазы физиктиг бодушкунуң тайлымырлар чеп-сек болдуруттар.

М. В. Ломоносовтун, А. С. По-повтун, Н. Е. Жуковскийн, К. Э. Циолковскийн дугайында солун болгон эртемниг тайлымыр-нын бергени адыгын классчылар-ны физикага караан кырдып, эртемге орун амыктык.

Эш Скопинаның көргүскөн ак-кордунуң кадыг байдалдан суук байдалга шилчип, ону дүңдээ-лаашкына меледел болурун айткан. Олар боттары дүңдээ-лап билер апарган. Физика уруу-келерин өрөникчилер четтикелер манал олурдарлар, чүгө дээрте ла-бораторлуг ажилдар кымын со-лун-даа, кымыскачы-даа.

Школаның физика кабинетинде 2 саны кино аппаратур, эли-дискот, элзэн хой фильмоскоп, магнитофон баштайр амы уениң хер-херекселерин Галина Астафьева уруктарга ажилдап турар. Ук башкынын удуртуга-зы-биле кинохеминтериктиг бөл-гүжү ажилдап турар.

К. ОЮН.

Ушкү арын

